

A TOKAJI VÁR TÖRTÉNETE.

(Második közlemény.)

VI.

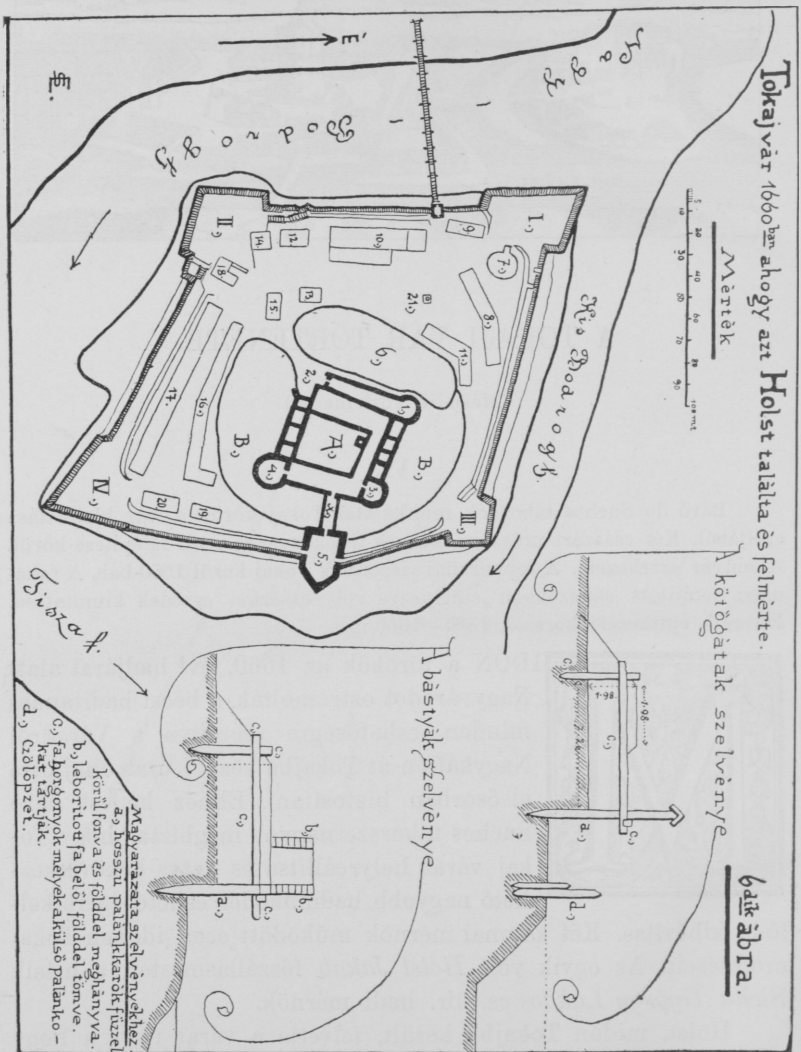
Báró de Suches tábornok munkálatai Tokaj körül a vár biztosítása czéljából. Két császári műszaki mérnök tevékenysége a vár felépítése körül. A művár szerkezete. A topografiai viszonyok Tokaj körül 1660-ban. A rakamazi felújított sáncokban elhelyezve volt császári ezredek kimutatása. Hatodik építkezési korszak 1565—1660-ig.

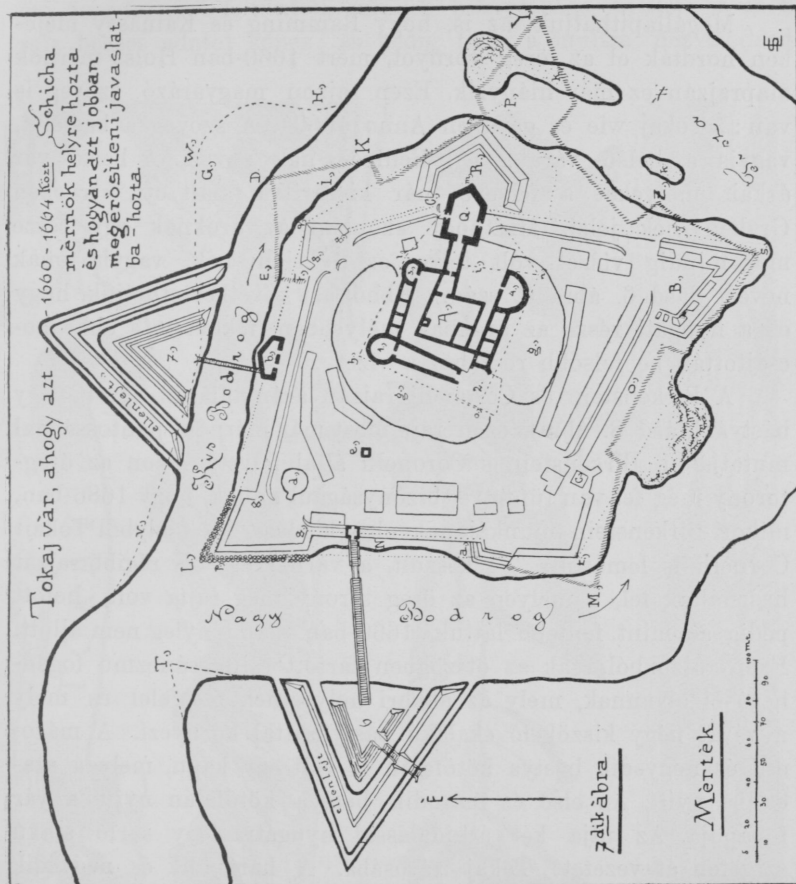
MIHÉNYEN a törökök az 1660. évi hadjárat alatt Nagyváradot ostromolták, a bécsi haditanács minden eshetőségre számítva a Váradról Nagykállón át Tokajba vezető utat óhajtotta elsősorban biztosítani. Ehhez képest báró Suches tábornokot megbízta, hogy Tokaj várát helyreállítsa és azt a bekövetkező nagyobb hadműködés eshetőségére kellően kibővítse. Két katonai mérnök működött ezen időben Tokaj erődítésein. Az egyik volt *Holst Jakab* főszállásmester, a másik *Sicha György Lukács* cs. kir. hadi mérnök.

Holst, midőn Tokajba került, felvette a várat úgy, a hogy azt 1660-ban találta. Erről egy alaprajzot és két szelvényt készített (lásd a 6. ábrát).¹ Ezen fennmaradt rajzokból ki lehet mutatni, hogy ezen időben a belső vár körfal sarkain 1—1 kerek bástya állott, melyek az ábrán 1., 3. és 4. számmal vannak fel-

¹ Műemlékek orsz. bizottsága rajztárában 75/911. sz. a.

tüntetve. A negyedik, mely a 3. ábrán 2. szám alatt van kimutatva, hiányzik. Valószínű, hogy itt ütötték 1565-ben az ostromlók azt a rést, a melyen a várba behatoltak. Ezt a rést egyszerűen lezárták Ramming és Kálnássy idejében úgy, mint az a 6. ábra 2. számán kivehető, a mi tehát csak ideiglenes épít-

kezésnek tekinthető. Az öreg torony ezen ábrán már hiányzik, de helyette a belső vár keleti falában egy fedett folyosó épült (X) a melyen át egy ékalakba kiugró ötszögű bástyába lehetett bejutni (5. szám.). Ennek a bástyának földszintjén két kijárat volt. Mindkét kijárat a gátjárdára vezetett. Így állapíthatjuk meg, hogy a tiszai kikötőt eddig védő két kerek torony helyett ez a bástya foglalta el. Megtaláljuk a belső várat bekerítő széles árkot B) is 6. szám alatt; nemkülönben a palánk építkezést, vagyis a huszár-várnak I., II., III. és IV. számú Ramming és Kálnássy által átalakított bástyáit (lásd a 7. ábrát).

Megállapíthatjuk az is, hogy Ramming és Kálnássy idejében hordták el az öreg tornyot, mert 1660-ban Holst mérnök alaprajzán ez már hiányzik. Ezen rajzon magyarázó szöveg is van: «Tokaj wie es gewesen Anno 1660». A szöveg a kastélyt, vagyis a belső várat: «Alt-Schloss»-nak nevezi. A belső vár árkait, melyeket a felvevő már kiszáritva talált ott, «trucken Graben»-nek jelzi. Minthogy azonban az ároknak egy része még mindig vízzel volt telve, ezt «Teich»-nek, vagyis tónak nevezi (lásd 6. ábra 6. szám). Ebből azt következtethetjük, hogy ez a nyugati része az ároknak mélyebben feketett s ebbe bocsájtották be felsőbb részéből a vizet.

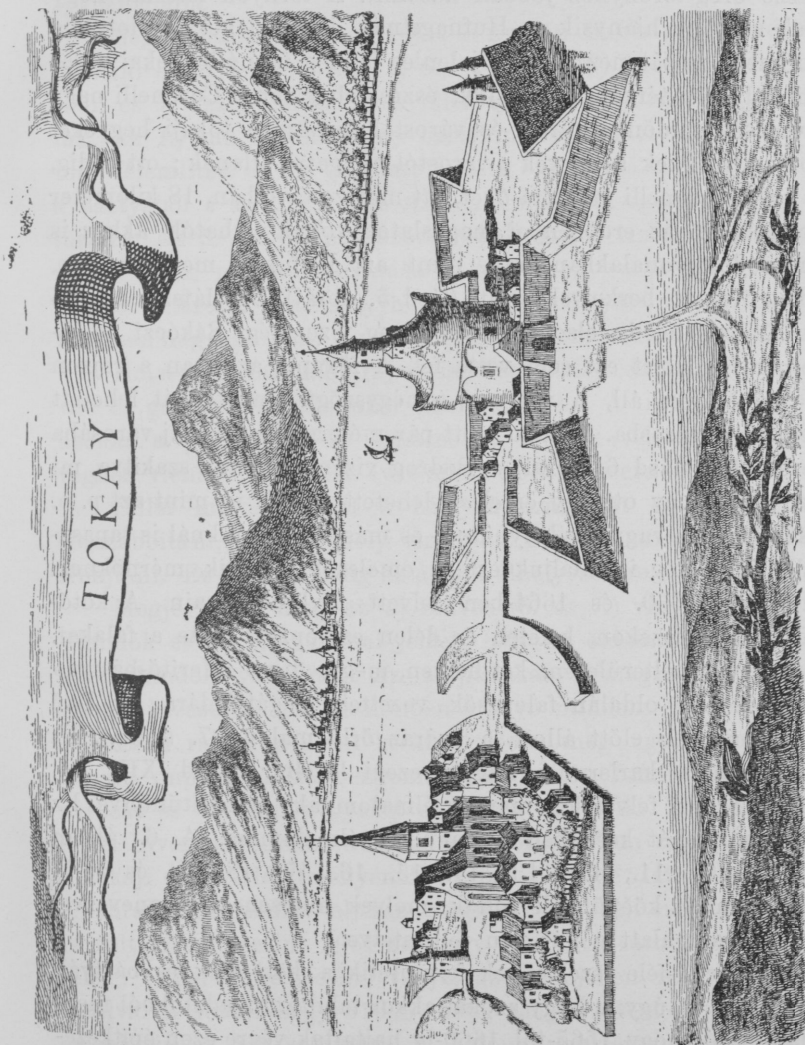
A Birkenstein és Coronelli rajzán aránytalanul felvett négy bástyát (lásd 8. ábra), ezen rajz most már mérnöki pontossággal mutatja ki. Birkenstein s Coronelli által felvett rajzon az öreg-torony még fel van tüntetve, bizonyoságául annak, hogy 1686-ban, mikor Birkenstein munkájának első kiadása,¹ — melyből Tokajt Cornelli is lemásolta, — készült, a várnak egy oly régebbi rajzát használták fel, a melyen az öreg torony még rajta volt, holott pedig az mint fentebb láttuk, 1660-ban már tényleg nem állott. Ezen rajzokból csak az ötszögben tartott csillagsánczmű fogadható el olyannak, mely az akkori helyzetnek megfelel és mely a várat négy kiszökkelő ékalakú bástyázzal körveszi. A második és negyedik bástya kötőfalán is volt egy kapu, mely a szabadba nyílt. Az első és második bástya kötőfalán nyílt a vár főkapuja. Az útja két áthidalással nyugatra egy sarló alakú szigeten át vezetett Tokaj városába. A harmadik és negyedik bástyák közt a kötőfal a vár keleti oldalán ékalakban végződött s a Tiszáig nyult. Ezen éknek összeérő pontján két kerek torony között szűk út volt hagyva a hajóknak a kikötőbe való bejárására.

Feltűnő ezen rajzoknál az is, hogy a belső várban a Mátyás korabeli építkezések teljesen hiányoznak, pedig ezek még a későbbi korban is kimutathatók.

Ha pedig azt vesszük tekintetbe, hogy ez az ábra még az

¹ *Birkenstein* Burchard von A. E. Ertz Herzogliche Handgriffe, Wien, 1686. 8—142. l. 110 magyarországi vár képével.

ősi öreg-tornyot feltünteti, minden hiányossága mellett is ez a rajz becses adatot képez; és pedig főleg a multra nézve (lásd

8. ábra. Tokaj Coronelli P. után.

8. ábra). A két rajznál az öreg-torony ábrázolása is eltérő, a mennyiben, mint az a 8. ábrán látható, különbözik az 1. ábránkon

felmutatott alakítástól. Elfogadhatóbbnak tartom Birkenstein ábrázolását azért, mert ez a rajz az 5. ábrán már hitelesebbnek látszó öreg-toronyhoz jobban hasonlít. A tornyon látszik, hogy csak a teteje hiányzik s Hufnagelnek igaza lehet. Holott, ha Coronelli rajzát nézzük s a jelenleg is még fennálló Tokaj város színhelyét a térképeken látjuk, észre lehet venni Coronelli nagy tévedését, midőn a vártól és várostól északra a tokaji hegyeket ábrázolta. Ezek a hegyek a várostól nyugatra állanak ; ott pedig, a hová Coronelli rajzolta őket, ott messze távolban, 18 kilométer távolságban az erdőbényei magaslatok voltak láthatók akkor is elmosódott vonalakban úgy, mint azt Hufnagel megörökítette, odáig terjedő berkeivel együtt (lásd 5. ábrát). Úgy látszik a sarló alakú szigetet is elsodorta a Bodrog vize még Rákóczi idejében, mert Holst ezt sem vette fel. A főkapú azonban a rajzon a régi helyén áll, a melyen a négyszögű épületen át lehetett bejutni a városba. A kapu előtt pár méternyire a Tokaj városába vezető híd (lásd 6. ábrát) a Bodrog vizén meg van szakítva, mi azt jelzi, hogy ott egy emelcső lehetett és volt is, mint azt p. o. Csáktornyan vagy Székelyhídnál és más több váraknál is tapasztalhatjuk. Meg is találjuk ezt az emelcsőt a másik mérnöknek, Sichának 1660. és 1664-ben felvett távlati rajzain. A kötőfalak előtt északon, keleten és délen czölöpzet védte a falakat.

A vár belterületén, két helyen, még pedig a «Merítő-bástya» torkolat két oldalán falépcsők vezettek a gátjárdára. Az I-ső bástya sikama előtt állott a száraz őrlő malom (7. szám.). Ez a malom a karlsruhei nagyhercegi levéltár Band XIII. 54. lapján őrzött felvételén már «szélmalomnak» van feltüntetve. Ez a malom tehát későbben átalakult szélmalommal. A 6. ábrán 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19. és 20-ik számok alatt kőépületek voltak, melyek nincsenek megnevezve. A 21. szám alatt a kút van feltüntetve.

A Sicha-féle szelvények feltüntetik a kötőfalak és bástyák minőségét is úgy, a hogy azokat akkor találta. Az adatokból megállapítható, hogy 1565-től 1660-ig hajtattak végre ezen építkezések, melyek egyúttal Tokaj várának 6-ik építkezési korszakát jelzik.

Holst 1660 nyarán még egy másik alaprajzot s az ahhoz tartozó szelvényeket is készített. Minthogy a Holst és Sicha

mérnökök által készített és a karlsruhei levéltárban talált felvételek teljesen egyeznek, ezt a három alaprajzot a 7. ábra egybefoglalja.

Megállapíthatjuk, hogy 1660. év nyarán csak három ékerödmű (Ravlin) épült fel és pedig a 6., 7. és az *R*) betűvel jelzettek. A 6. és 7. számú erődművek ellenlejtekkal (contre escarpa) bírtak. Az *R*) mű egy alacsony bástyamű volt, mely az 5. ábrán már felemlített és itt *Q*) alatt jelzett bástya elé épült úgy, hogy a bástyából s az alatta lévő ezen erődműből is egyszerre lehetett tüzelni. Az 5. számú pontozott vonal, egy a vízbe épült rözseművet jelez, melynek hivatása az volt, hogy a folyót a bástya végétől elterelje, másrészt, hogy a «Rév-bástyát» alapjából meg lehessen nagyobbítani. A vár különben megmaradt régi alakjában.

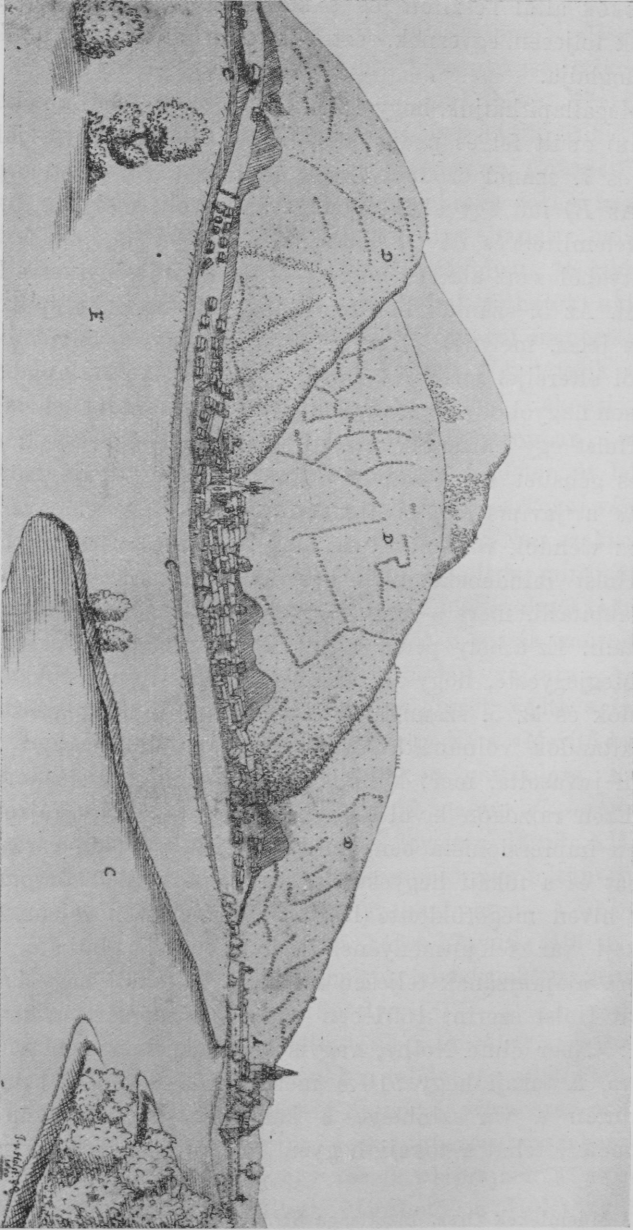
Holst egy harmadik rajzot is készített ily felirással: «Tokaj, wie es gebauet im Sommer Anno 1660.» A rajz szövegében azokat a javításokat is tanácsolja, melyek véleménye szerint véghez viendők volnának (wie man es verbessern kann).¹

Holst mindenekelőtt a bástyák szárnyait óhajtotta meghosszabbítani, mert a mély víz miatt nem lehetett az ágyúkkal kihajtani. Ez a hely pedig az ágyúk elhelyezésére szükséges volt.

Megjegyezte, hogy az új művek (6. és 7.) vizárokkal biztosítandók és az 5. számmal jelzett hely az oldalak pásztázására átalakítandók volnának. Az alapfalakat félmagasságra feljebb emelni javasolta, mert különben a folyó mindent elsodort volna.

Ezen rajzokon kívül készített Holst még egy rajzot, tökéletesen impressionista benyomás alatt, mely Tokaj várát, Tokaj városát és a tokaji hegyeket egyszerű, de találó körvonalakban egész híven megörökítette (lásd a 9. ábrát). Ezen rajzon *A*) alatt a tokaji vár felépítményének távlati látképe látható, mely a 7. ábra alaprajzának teljesen megfelel. A tokaji hegy legtetetjén is volt Holst szerint 1661-ben egy (Redit) zártsáncz, mit így jelez: «Aber ohne Noth», vagyis az ő idejében nem volt megszállva. A tokaji hegy 516 Δ méter magas a tenger színe felett és miután a vár színhelye a katonai részletes térkép szerint 101 méter, tehát a tokaji hegyen felépült sáncz 412 méterrel

¹ Műemlékek Orsz. Bizottsága 81/911. sz. a.

9. ábra. Tokaj látképe Holst után.

emelkedett ki a vár felett. A távolság 4500 lépést mutat légvonalban, ez érthetővé teszi azt, hogy ez a sáncz ekkor nem volt megszállva. Más, most már nem ismert okok miatt épülhetett ez a sáncz a korábbi időkben, talán a tokaji hegyekben kóborló csöcselék ellen, vagy jelző szolgálat végett.

Holst a tokaji vár építkezésére vonatkozó terveinek elkészítése után onnan eltávozott és Sicha mérnök végrehajtotta a munkálatokat. Sicha szintén készített egy alaprajzot, melynek részleteit a 7. ábrán fel lehet találni. Ugyanis a 6. és 7. számok alatt jelzett műveket 1660-ban kezdték építeni. *B)* alatt egy alapjából egészen új mű készült 7 lőréssel. A tervezett *M)* bástyának újonnan készült ordonyai (casamatten) vétettek munkába *a)* alatt. Egy sülyesztett gerendaház (Blockhaus) véderődmű pásztázására *b)* alatt; egy új taposó-malom *c)* alatt, «Maschiná»-nak nevezte; egy száraz-malom lóerőre *d)* alatt; a kút *e)*; a löportorony 4. szám alatt, a belső vár árka *g)*.

Javaslatba hozott egy ékalakú bástyaművet is a 2. szám alatt, melyet a Mátyás korabeli 2. kerek torony helyére tervezett (lásd a 2. ábrát). *I)* jelzi azt a helyet, hova egy új élelmi raktár felépítését tervezte; *K)* a homokdombokat jelzi. A sűrű vonalozás új kettős, még pedig egy hosszú és egy rövid czölöpsort jeleznek (lásd a 6. ábra szelvényét) a *P)*, *K)*, *L)*, *M)*, *O)* és *B)* vonalakon.

Midőn Sicha Tokajba jött, azalatt még Holst az ő előmunkálatait végezte, ő is készített egy térképet Tokaj környékéről, melyet 1660-ban rézkarczban nyilvánosságra is bocsájtott.¹ Ennek közlése azért tanulságos, mert ebből nemcsak Tokaj környékének megváltozott topografiai helyzete ítélhető meg, hanem egyúttal kivehető ebből Suches táborszernagy azon hadi építkezéseinek pontos feltüntetése is, melyekkel az újból felépített Tokaj várát biztosítani akarta.

Látható ezen térképen úgy a Tiszának nagyon tekergő megváltozott, valamint a Bodrognak már kevésbé átváltozott medre is. A Bodrog az akkori «Révfalu», a mai Bodrog-Kisfalud alatt, Bodrog-Keresztúrt déli iránynyal elhagyva, a Tisza folyásával

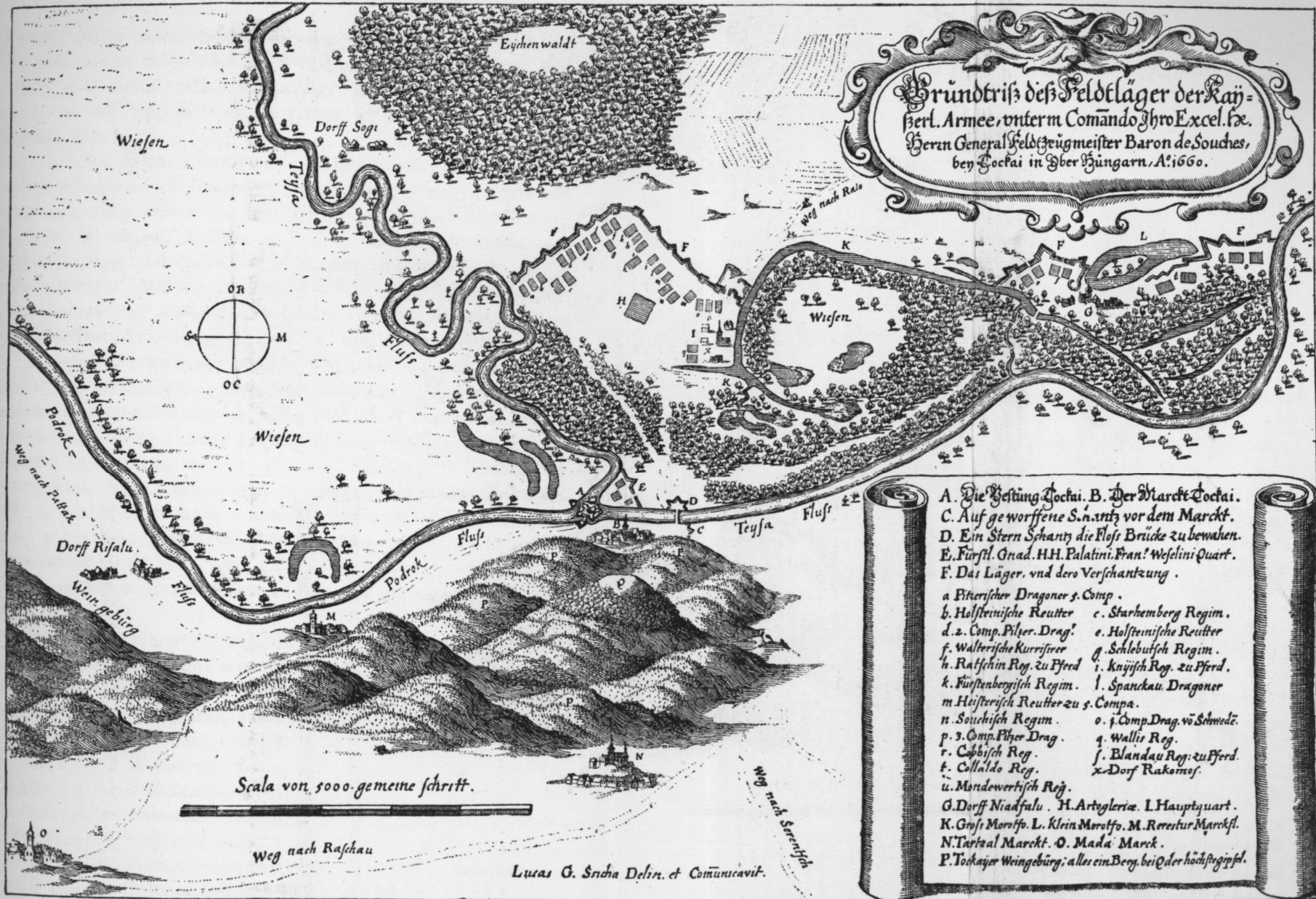
¹ Műemlékek Orsz. Bizottsága 23 1890. sz. a.

egyesült, mely az egykori «Sogi» a mai Timár község mellett északnyugati iránynyal a tokaji hegy nyugati lábának folyt.

A tokaji hegy alatt keletre, a meredeken leeső Gálya (♠ 327) és Lencsés (♠ 258) futványai közt képződött az a könyök, melyben ez a két folyó egyesült. Itt egy kimagasló földemelkedésen megtörve, azt körülfojták. A földemelkedés ma már nem határozható meg egész pontossággal, mivel ez teljesen eltűnt; de hozzávetőleg ♠ 105 méter magasra tehető (most csak 101 méter), melyen a vár A) állott (lásd a 10. és 11. ábrát).

A két víz torkolatán, miután a vár szigetét körülfojta, a Bodrog víz folyásának irányában a Lencsés hegy alatt tört magának utat az alacsonyabban fekvő, a mostani Alsó-Berek és közép legelő közt jelzett sík területre (hol jelenleg a Tisza töltésének ♠ 95 száma van). Ezen a térképen a Bodrog és a Tisza közt három helyütt van nagyobb vízállás feltüntetve. Az egyik Keresztúrral szemben a Bodrog balparti területén, melyet az 1885. évi katonai felmérés is jelez patkó alakban. A másik kettő a mostani Bodroγκözi-dűlőnek déli végében egymás mellett a Tisza folyásával párhuzamosan, melyek azonban a Tisza szabályozásakor már lefolytak, de a terep süppedéseiben még most is felismerhetők. Általános talajviszonyai a két partnak 95 és 97 méter közt váltakoznak.

A megjelölt könyökből az egyesült két folyó most már mint Tisza folyik tovább délre, melynek balpartján délkeleti irányban a vártól mintegy 3000 lépésre a rakamazi templom és körülötte a község négy háza kivehetők. Ezt a kétségtelenül fennállott kis községet dél és nyugati oldalában körülvette a Nagy-Morotva, mely egy kanyarulattal leért egészen a mostani Körtvélyes dűlővel szemben a Tisza balpartjáig. A Nagy-Morotva északnyugati végében felismerhető: még most is ott van, a Sulymos-tó, a Morotva tó és Pap-tó. Rakamaz községe akkor nem ott volt, a hol ma elterül. Az akkori kis község jobban keletre feküdt, a templom a Sulymos-tó, a mai Rakamaz község délnyugati bejárata és a mostani vaspálya teste között. A Nagy-Morotva végében három áthidalást tüntet fel Sicha mérnök. Kettő a Nagy-Morotvát a Tiszával összekötő éren volt, a harmadik a Nagy-Morotva délre eső harmadán. Mind a három áthidalás a Nagy-

- A. Die Festung Coctai. B. Der Markt Coctai.
 C. Auf geworfene S. n. entz vor dem Markt.
 D. Ein Stern Schantz die Floss Brücke zu bewahen.
 E. Fürstl. Gnad. H.H. Palatini. Fran. Weselini Quart.
 F. Das Läger. vnd dero Verschantzung.
a. Pflerscher Dragoner s. Comp.	c. Starhemberg Regim.
b. Holsteinische Reutter	e. Holsteinische Reutter
d. 2. Comp. Pfler. Drag.	g. Schlebusch Regim.
f. Waltherische Kürassier	i. Knijisch Reg. zu Pferd.
h. Ratscheln Reg. zu Pferd	l. Sparrkau. Dragoner
k. Fürstenbergisch Regim.	m. Heisterisch Reutter zu s. Compa.
n. Souchisch Regim.	o. 1. Comp. Drag. v. Schwed.
p. 3. Comp. Pfler Drag.	q. Wallis Reg.
r. Cabbisch Reg.	f. Blandau Reg. zu Pferd.
t. Collaldo Reg.	x. Dorf Rakomof.
u. Mandewertisch Reg.	
- G. Dorff Niadfalu. H. Artoglerie. I. Hauptquart.
 K. Grosz Morotfo. L. Klein Morotfo. M. Reretur Marktfl.
 N. Tartaal Markt. O. Mada Markt.
 P. Tokajer Weingebürg; alles ein Berg, bei Oder höchstgeniffel.

10—11. ábra. A báró de Souches tábornok vezérlete alatt álló császári csapatok és Tokaj helyszínrajza 1660-ban.

Morotva által bekerített erdő és rétek területén át vezetett Nagy-Falu községbe, mely előtt a ma is létező Kis-Morotva van. Kis-Morotva is alább szállott keletre úgy, hogy ez a terület a Tisza és a mostani Nagy-Morotva közt még egyszer akkora lett, mint hajdan volt.

A Tisza balparti területén ott, hol jelenleg a katonai felmérés «Vágás»-dűlő elnevezése fordul elő, egy nagy tölgyfaerdő terült el, mely egészen a mai Timár, az egykori Sógi község határán túl terjedt. A Tisza és Bodrog jobbparti területén, távlati látékyszerű felvétellel van feltüntetve a Tokaji-hegy, melynek futványai közül a Kereszi-hegy, a Gálya-hegy, a Lencsés-hegy és a Bajusz-hegy alatt vannak feltüntetve, de felismerhetők a már említett Tokaji-hegyen kívül a többi magaslati kúpok is.

Suches tábornoszernagy, midőn hadaival 1660-ban Tokajt elfoglalta, hogy a folyton veszélyben forgó várépítést biztosítsa, az akkori Rakamaz községet is befoglalta tábori sánczaiba. A község keleti szélétől a Nagy-Morotvától kezdve ékalakban egész a Tiszáig egy területet foglalt be, mely balról jobb felé zeg-zug vonalakban 4000 lépés hosszú és 1500 lépésre kiugró ékalakban volt nyomdokolva. Ennek a tábori erődítésnek közepe táján *II*) alatt a tüzérség, a sánczok mögött a csapatok és az *I.* alatt a főhadiszállás volt elhelyezve.

A csapatok következő sorrendben vannak megnevezve ezen a térképen:

- a) alatt a Pitzer-dragonosok 5 százada,
- b) " " Holsteini lovasok,
- c) " " Starhemberg-ezred,
- d) " " Pitzer-dragonosok 2 százada,
- e) " " Holsteini lovasok,
- f) " " Walter-vértesek,
- g) " " Schlebutsch-ezred,
- h) " " Ratschin-lovasezred,
- i) " " Kn̄y-lovasezred,
- k) " " Fürstenberg-ezred,
- l) " " Spankau-dragonosok,
- m) " " Heister-lovasok 5 százada,
- n) " " Souchi-ezred,

- o)* alatt a Schwede-dragonosok 1 százada,
- p)* « « Pitzer-dragonosok 3 százada,
- q)* « « Wallis-ezred.

A Nagy-Morotva déli harmadának fordulóján és a Kis-Morotva közti teret ismét egy 1500 lépés hosszú három ékalakú vonalsáncz zárta el, melyben:

- r)* alatt a Köbl-ezred,
- s)* « « Blandau-lovasezred,
- t)* « « Collalto-ezred,
- u)* « « Mondewert-ezred, Nagyfalú községet (Dorf Niad-falu) tartották megszállva.

A vár előtt, a Tisza kanyarulata által képzett horogban az *E)* sánczban a «*Žürftliche gnab*»-ezrede (vagyis a «kegyelmes herczeg» ezrede) táborozott.

Tokaj város (*B*) előtt mintegy 600 lépésre a déli oldalon, a Lencsés-hegy kidudorodása alatt 250 lépésnyire szűkült a tér, melyet a hegy és a Tisza jobb partja közt sánczczal zártak el (*C*). A sánczon belől egy tutaj-hidat építettek, mely a Tisza balparti részére szolgált. Ennek a hídnak biztosítására épült egy csillagsáncz (*D*).

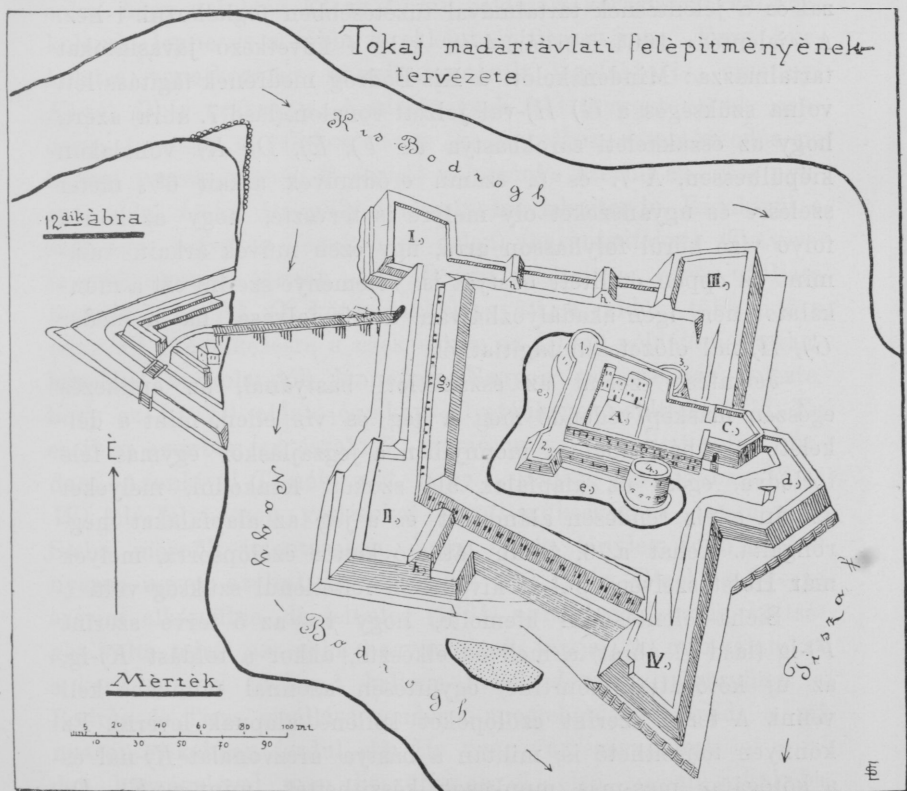
A sánczok Sicha rajza szerint vízárokkal voltak körülveve, és a feltüntetett kijáratoknál különös erődítési művekkel (zárt-sáncz) voltak megerősítve.

VII.

A tokaji várművek helyreállítása Holst Jakab és Sicha Lukács György felvételei és tervei szerint. Evlia Cselebi török világutazó szemlélete a tokaji vár körül. Sicha mérnök javaslatai a tokaji vár építése dolgában. Tokaj vár hetedik és utolsó építkezési korszaka 1660—1668-ig.

Midőn 1663-ban az a hír terjedt el, hogy a tatárok Ónod felől Tokajnak közelednek, Wesselényi Ferencz gróf nádorispán általános felkelést hirdetett. Azonban hiába volt a felhívás, a tokajiak azt izenték, hogy ők feleségeiket és gyermekeiket a német tokaji őrség zabolátlanságának oda nem hagyhatják. Jól-lehet Rottal hadai a Tisza környékén táboroztak, a török mar-talóczok csakugyan egész Tokajig száguldoztak. De előnyomulá-sukat tovább Rottal megakadályozta.

Sicha mérnök még 1664-ben is Tokaj várművei helyreállításával foglalkozott s hátrahagyott, a 10. és 11. ábrán kimutatott térképen kívül, még négy rendbeli rajzot, melyeket a folyamatban levő építkezések során egy «jelentés» kíséretében jóváhagyás végett beterjesztett.

A rajzok a következők:

1. Az 1660-ban készült alaprajz (lásd 7. ábrát),
2. Egy madártávlati felépítmény tervezete (lásd 12. ábrát),¹

¹ Ennek eredeti rajzát az *Országos levéltár* Lymbus Militaria II. sorozat 17. csomójában találtam *Sicha* mérnök jelentésével együtt.

3. Az 1660—1664. évek közt felépült 6. és 7. számú erőd-művek (Ravelin) szelvénye (lásd 13. ábrát) és

4. A tokaji vár tervbe vett kibővítése (lásd 14. ábrát).

Mint hogy Tokaj vár teljesen elpusztult, annak felismerésére, hogy ezen javaslatba hozott építkezések miként lettek végrehajtva, szükségesnek tartom úgy ezen négy rendbeli rajzzal és a jelentésnek tartalmával tüzetesebben foglalkozni. 1-hez. A «jelentés» 1664 február 4-én kelt s következő javaslatokat tartalmazza: Mindenekelőtt a Kis-Bodrog medrének tágitása lett volna szükséges a *G) H)*-val jelzett vonalon (lásd 7. ábra) azért, hogy az északkeleti sarokbástya az *F), E), D), K)* vonalakon kiépülhessen. A 7. és 6. számú erőd-művek árkait $6\frac{2}{3}$ méter szélesre és ugyanezeket oly mélyre is tervezte, hogy azokon a folyó vize körül folyhasson arra, úgy ezen művek árkait, valamint az éppen említett bástyát is. Véleménye szerint ezt a munkálatot nem igen akadályozhatván a víz folyása, ha a meder *G), H)*-nál előzetesen tágíttatnék.

Jelentése szerint az északkeleti bástyánál, az építkezés egészen másképp védendő meg a jég és víz ellen, mint a délkeleti sarokbástyánál; a mennyiben a jégzajláskor egymás felé torlódva, egész az alapfalak alá szokott lerakódni, melyeket azután a víz rendesen alámosott és a jég az alapfalakat meg rongálta. Tehát a 6. ábrán látható kettős czölöpsorra, melyek már Holst szelvényéből is kivehetők, feltétlenül szükség volt.

Sicha jelentésében kiemelte, hogy ha az ő terve szerint *F)*-ig (lásd 7. ábrát) a mellvéd elkészül, akkor a toldást *K)*-ig, az új kötőgáttal (courtine) együttesen azonnal munkába kell venni. A terve szerint czölöpöket kellene alapnak leverni. Ez könnyen teljesíthető is, miután a bástya arczonalát *K)*-nál és a kötőgátat más-más munkások készíthették, mint a *E), D)* arczonalát. Rámutatott ezen jelentés, hogy ezen művekhez és mellvédekhez elegendő föld áll rendelkezésre. Tanácsolja, hogy miután ellenséges veszélytől is lehet a munkálát közben tartani, ezeket egyike a másika után kell készíteni. A vár védképessége tekintetéből hangsúlyozta, hogy ezeknél a munkáknál szem előtt tartandó volna az a szükséges elővigyázat, hogy ne nagy nyílások hagyassanak.

Az északnyugati szegletbástyának *L*) faragott kockakövekkel való kiburkolását és a többi műveknek pedig a mellvédekkel együtt tanácsolja rekeszesen (geschrotten) vésett szárfákkal való felépítését. A régi szárfák (Pfosten) 1664-ben már annyira rothadtak és szüettek voltak, hogy a jelentés szerint azok a saját lövegeinek tüzelésekor is darabokban hullottak le. Ez okból javasolta, hogy a toldás *K*) az *L*) mű példájára kockakövekkel burkolandó lenne és a többi is ekként építtessék meg. Ezen burkolatra vonatkozólag annyit tanácsolt legalább is, amennyi *K*)-tól *D*)-ig szükséges. A szőlőhegyek felé (nyugaton) oly magasra tervezte a falakat, hogy a bástyában a tartózkodás ne legyen veszélyeztetve. E végből véleménye szerint az egész nyugati oldal *L*)-tól *M*)-ig ily módon volna készítenendő. Ezenkívül a szükséges helyeken (északon és délen) «harántgátakat» (Travers) is szükségesnek tartott. Az *M*) mű elkészítése egész utoljára hagyható, az *N*), *O*) kötőgátakkal együtt, a midőn több idő s pénz áll rendelkezésre s ezek szinte az *L*) mű példájára kockakövekkel burkolandók lennének. Nagyon tanácsosnak jelezte, hogy az *L*), *D*) oldal (északon) ilyenképen építtessék ki. Ez esetben azonban az északi 7. számú művet le kellett volna hordani. Azonkívül *T*)-nél azért, hogy a Bodrog vize jobban *V*) és *W*) felé folyhasson, gátlásokat tartott szükségesnek. Azt mondja Sicha mérnök jelentésében, hogy a vár tényleg jobb alakot nyerne ugyan azáltal, ha a bővítés *D*), *Y*) és *Z*)-nél az ő terve szerint elkészülne, de jelenleg (1664) annak meglehetősen költséges volta miatt azt abba hagyandónak tartja. A munkálatokat a kora tavaszi időben¹ kellene megkezdeni, a mennyiben a Bodrog és Tisza vízállása rendszeren meglehetősen lepad, a mi nyáron ritkábban fordul elő. Ha nyárig az egész munkálat minden hozzávalóval nem készülhetne el, első sorban munkába vehető volna az *E*), *D*), *I*) vonal. Elég volna, ha csak az alap is megadatnék, mert akkor a további munkálat nem járna nagy

¹ Tudvalevő, hogy 1664-ben volt a felsőmagyarországi hadjárat a törökök ellen. Ekkor volt a garamszentbenedeki csata július 19-én, valamint a szentgotthardi csata augusztus 1-én. A tatár hadak pedig minden irányban dúltak s feljutottak egész Ónodig.

nehézséggel. A gát és mellvédeknek kivételével, a külső falat kétszeresen gyeppel burkolni tanácsolja. Igen érdekes a mérnök abbéli tapasztalata, hogy az akkori lövedékek hatása «kettős gyephanton» kétes volt. Sőt szerinte a merőleges lövés ellen már «egy gyepréteg» is elégségesnek bizonyult. Ezért javasolta, hogy ezeket a gyeprétegeket fűzdugványokkal kellene berakni, melyek új televényben könnyen megfogannak és a gátat gyökereivel 1·98—2·64 méterre (6—8 láb) áthálózzák. A gátban pedig véleménye szerint galagonya volna ültetendő s közébe tavaszkor és nyáron zabot vethetnének. Hasonló eljárást látunk már 1598-ban Arad váránál követni Szelestey János lippai kapitány által.

2-höz. A jelentéshez mellékelte madártávlati színes alaprajzból (lásd 12. ábrát) kivehető, hogy Sicha mérnök beterjesztett javaslatát egészben nem fogadták el és a javasolt munkálatok csak részben hajtottak végre, hihetőleg pénzhiány miatt.

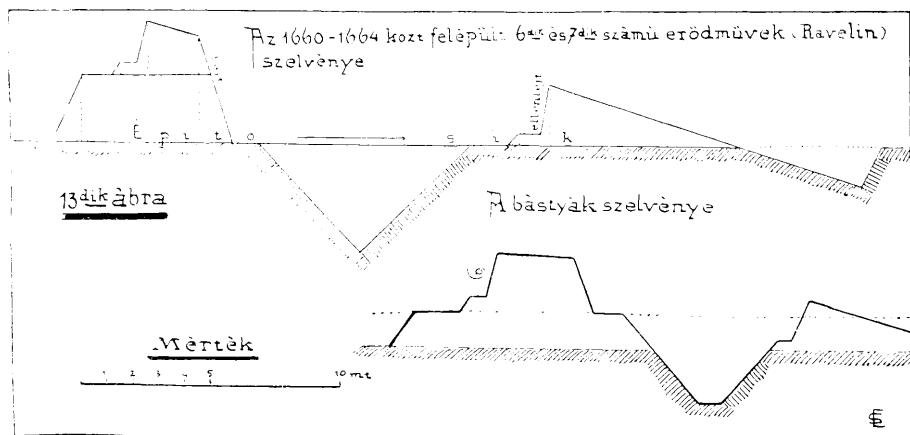
Ezen rajzon a Mátyás korabeli három kerek torony 1., 2. és 4. szám már ekkor be volt építve. A hiányzó 2. számú torony helyén egy ék alakú bástya látszik. Az ötszögű bástya műveket úgy látszik «fokerődművé» *c*) (Koffer) akarta Schicha átalakítani. E végből a kőbástya fedelezen a rajzon hiányzik. A mű alatt a belső vár bejárata van jelezve s előtte a *d*) erőd-mű. Az így kialakult várkastély körül kivehető a szabályozott széles árok *e*). A kötőfalakat és bástyákat köröskörül a Bodrog s a Tisza vize védik. A nyugati kötőfalán meghagyott főkapunál a Bodrog át van hidalva. A hét falábon nyugvó hídon a Bodrog jobb partján levő erőd-műn keresztül vezet az út Tokaj városába. A bástyázott védmű I., II., III. és IV. szám, valamint az *A*)-val jelzett belső vár közt, közel a nyugati és déli kötőfalakhoz egy hosszú épület áll *g*). Az északi és déli falon harántgátak *h*) észlelhetők.

Ezen rajzot megtekintve, észrevehetjük, hogy a bástyákat *P*), *Y*), *E*), *D*), *K*) és *B*) nem úgy bővítették ki, mint az a 7. ábra vonalozott nyomdokolásán látható, hanem azok úgy maradtak, a hogy a 6. és 7. ábrákon a rajzok mutatják.

3-hoz. Az alaprajzhoz mellékelte szelvényekből az is kivehető, hogy a gátak miként alakultak a bástyákkal együtt (lásd a 13. ábrát). Azonban a nyugati oldalon a bástyák és a kötőfal

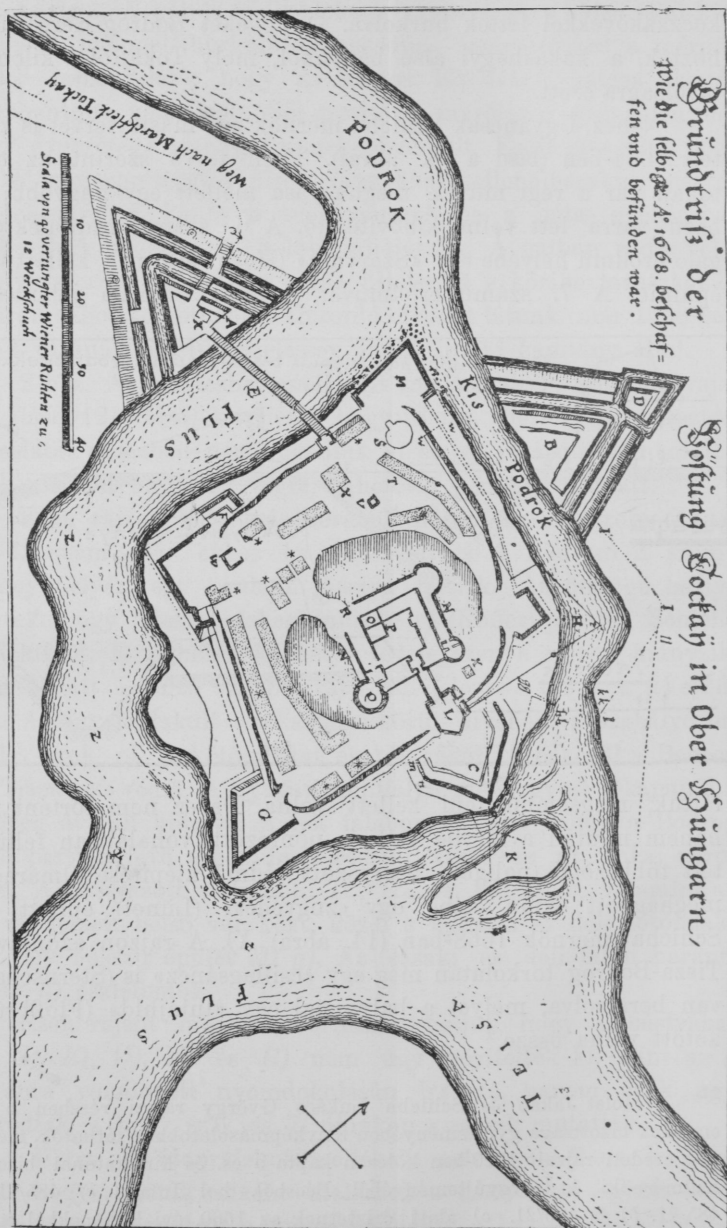
kockakövekkel lettek burkolva. A köveket Bodrog-Keresztútból hozták, a kakashegyi alsó bányából, mely Tokajtól 9 kilométer távolságra esett.

4-hez. Ugyancsak Schicha mérnök egy másik tervet is készített 1664-ben (lásd a 14. ábrát). Ezen terve szerint az egész tokaji vár a régi művek meghagyása mellett egy nagyobb szabású várrá lett volna kibővítendő. A 6. számú hídfőnek szolgáló erődmű helyébe egy «Szarvmű» (Hornwerk)-nek kellett volna épülnie. A 7. számú erődművet, a mint Schicha jelentéséből

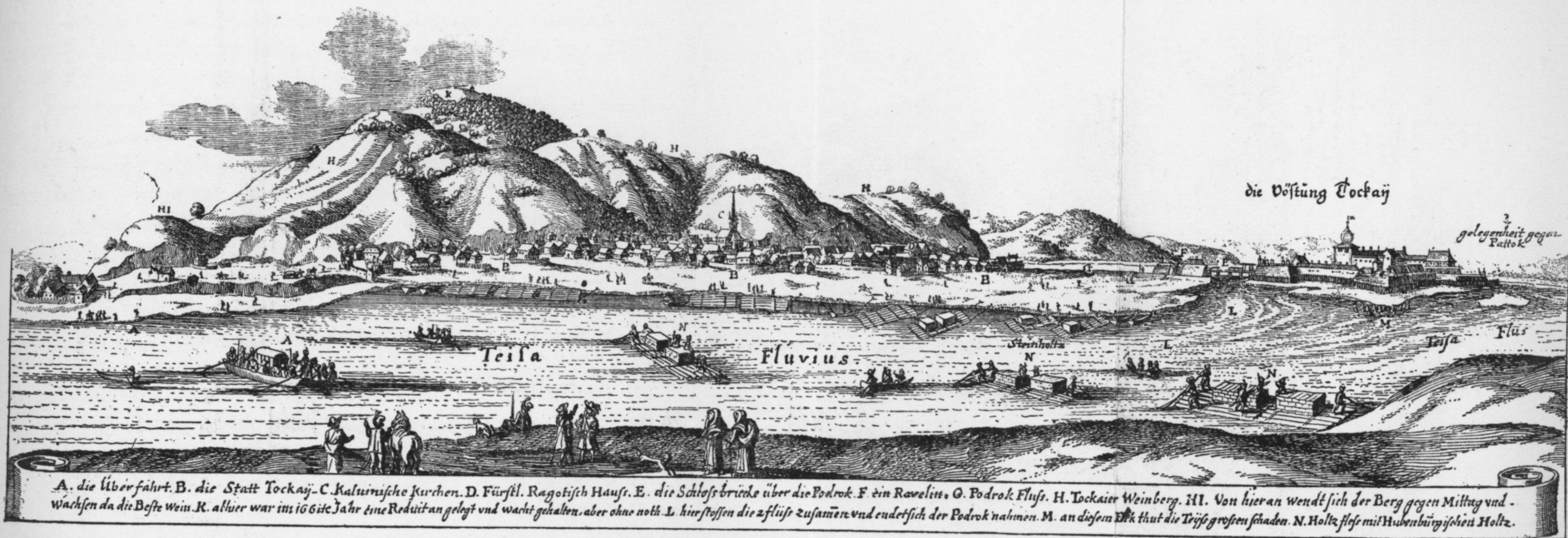

láttuk, megsemmisíteni kellett volna. De ez nem történt meg, hanem miután a tervbe vett és pontozott vonalakban feltüntetett többszögű (poligon) bástyázott védmű kiépítése elmaradt, a meghagyott ékmű elébe egy «zugvédet» (Lünet) épített épen Schicha mérnök 1668-ban (14. ábra X). A rajzon azonkívül a Tisza-Bodrog torkolatán még egy «csillagsáncz» is (Sternschanze) van berajzolva, melyet a balparttal egy «tutajhid» (Floßbrücke) kötött volna össze.¹

¹ Holst Jakab és Schicha Lukács György rajzai részben a műemlékek bizottsága gyűjteményében fényképmásolatokban láthatók, melyeknek eredeti rajzait 1910-ben kölesön kapta a cs. és kir. katonai bizottság hadmérnöki és tervgyűjteményéből Bécsből, hol Inland e) 485/21. a), 485, 21. b) és 485/21. c) alatt őriztetnek az 1660. évi látképekkel együtt. Másik részét a rajzoknak a karlsruhei levéltárban őrzik, hova Badeni

14. ábra. A tokaji vár kibővítésének terve.

15. és 16. ábra. Tokaj város és vára a XVII. században Sicha Lukács hadi-mérnök egykoru rézmetszete után.

A végrehajtott építkezést a 6., 7. és 14. ábrák mutatják.

Az 1660-ban készült térképen (lásd a 10. és 11. ábrát) a Tisza balpartján egy csillagsáncz állott, a jobb parton pedig a sáncz mögött Sicha egy sánczot tüntet fel C) alatt. Ennek helyén a Sicha 1668-iki rézkarczán (lásd műemlékek bizottságánál) egy kőből épült fal közepén egy kapuház, a Tisza jobb partján pedig egy tető nélküli kötorony állott. Ugyanezen látképen délnyugati látpontról örökítette meg ez a mérnök Tokaj vár XVII. századbéli állapotát (lásd a 15. és 16. ábrát.).

Jellegzetes módon van feltüntetve ezen látképen a hidfő-erődműve kapujával együtt, melyen kívül az emelcső látszik. A mű nyugati végében kis őrház és a magasra emelt gátfala felett emelkedik ki az őrség házfedele.

A hidfő mögött, a Bodrogon át vezetett a híd, melynek keleti végében a vár kapuja előtt megint egy emelcső van.

Ezután következnek a vár művei, még pedig: a vár délnyugati bástya teste, eközt és a lőréses déli bástya közt a kötőfal, valamint a Sicha látkörét képező most már kiépített keleti bástya.

A művek kiszögelő sarkain az őrházak, a mellvéden: ott hol lőrések nem voltak, sánczkarók mutatkoznak. A művek felett, a délnyugati kötőfalon, egy hosszú hét kéményes ház teteje; a déli bástya keleti oldalában egy-, és a tovahúzó kötőfalon szintén egy ház fedele vehető ki. A keleti bástya felett emelkedik ki az ötszögű most már megváltozott Mátyás korabeli kőépítmény és e felett egy fából készült csúcsfedelű védőház.

Kivehető még: a belső várszakasz délnyugati sarkán álló

Lajos hagyatékából kerültek. Ezek a rajzok én reám azt a benyomást tették, hogy Sicha, valamint Holst már előbb létezett tervek után dolgozhattak. S ha ez így van, akkor nagyon közel áll az a feltevés, hogy II. Rákóczi György halála után az özvegy birtokában volt rajzok után dolgozott a két mérnök, mely rajzok akkor jutottak III. Ferdinánd király birtokába, midőn az özvegy Rákócziné kénytelen volt a tokaji várat a királyi biztosoknak átadni.

Sicha 1668. évi rajzára vonatkozólag lásd az eredeti két rézkarczot az országos műemlékek bizottságának rajzgyűjteményében 23/1890. sz. alatt, melyek Rómer Flóris hagyatékából kerültek oda.

bástya toronyszerű kiépítése, hagymaalakú tetővel; és az ezen délnyugati oldal végében volt kerek torony süveg tetejével, mely lőpor-raktárul szolgált. Ettől keletre, egyemeletes nyulánk épület képezi a belső vár délkeleti sarkát, hol az élelmi raktár illetve az I-ső Rákóczi György belső hadszertára volt. Ez a várból vezető folyosóhoz záródik, mely az ujonnan épült faszerkezetű védőházba vezetett.

Evlia Cselebi török világotutazó 1664 és 1666 közt fordult meg ezen a vidéken. Azt mondja a várról, «hogy katonasága akkor német volt». A Tisza folyó partján csúcsos magas hegy tövében fekvő «erős várnak» nézte. Csak messziről szemlélhette meg, s úgy találta, hogy «fellegvára» volt; a mi alatt a belső várat érthette. Ebből határozhatjuk meg, hogy a jelenleg teljesen elpusztult vár színhelye ott, hol egykor az ősi öregtorony állott, emelkedettebb volt.¹

Ez az építkezés tartott egész 1668-ig, mely egyuttal Tokaj vár hetedik és utolsó építkezési korszakát jelzi. Az egész építkezés egy a középkorból az újkorba átmenő és átalakult «művárat» tüntet fel.

VIII.

A tokaji vár viszontagságai 1667-től 1705-ig. A vár pusztulása. A vár helyszínének kataszteri felmérése. A vár hadi jelentősége és területi nagysága. Pusztulása.

Kóborló katonák 1667-ben Tokaj és Bodrog-Keresztur között többeket kifosztottak. Ezek Wesselényi nádor jelentése szerint (április hó) tokaji és kállói katonákból valók voltak.² Mint-hogy ez a vidék örökös utonállás és rablás által volt veszélyeztetve, alkalmasint ezért késedelmeskedett Sicha mérnök által javasolt kiépítése Tokajnak. A tokaji vár parancsnoka 1668-ban Strassoldo gróf, majd 1670-ben Stahrenberg Rüdiger gróf volt.

¹ *Evlia Cselebi*: Magyarországi utazásainak fordítása dr. Karácsony Imre: III. köt. 98., 483. lapok.

² Lásd *Kandra Kabos*: Végbeliek kalandozásai. Századok. 1872., 699. lap.

Ezt az utóbbit I. Rákóczi Ferencz Sárospatakon vendégségben elfogatta és a tokaji várat 8000 lovassal, 4000 gyalogossal ostrom alá vette. Szuhai Mátyás és Szepesi Pál voltak megbízva ezen ostrom vezetésével, kik április 9-én a Sárospatakról odahurczolt ágyukkal lövették is a várat,¹ de a husvétől pünkösdig huzódó ostromot abbahagyták.² A sikertelen ostrom után üzette ki Széchényi György kalocsai érsek Tokajból a helvét hitvallású papot, vasasnémetekkel.

Az 1671. évi tavaszon Ibrányi László kurucz ezredes fenyegette meg Tokajt.³ A következő évben Wolfgang Frigyes császári tábornok Tokaj részére 2920 köből gabonát követelt, mihez Zemplén = 1000, Ungh = 843, Abauj = 596 és Torna vármegye 202 köböllel járult.⁴

A bujdosók első támadásakor 1672-ben Szuhay Mátyás és Szepes Pál zászlói alá mintegy 15.000 ember sereglett össze, melynek egy része Kállóról a Tisza felé indult. Spankau tábornok ugyan dandárával eléjük vonult, de a túlerő elől hátrálni volt kénytelen. A bujdosók ekkor megszállották Tokajt. Schmidt császári ezredes vállalkozott 1674-ben ellenök s Tokajnál jun. 21-én győzött is felettük, de győzelme keserves volt, mert vesztesége még egyszer akkora volt, mint a kuruczoké.⁵ A vár pedig a kuruczok kezén maradt. A reá következő évben a kuruczok Böcsnél, Borsod vármegye keleti határszélén ismét vereséget szenvedtek. Vaudemont Károly herczeg Tokaj visszafoglalására julius 18-án érkezett a vár alá, azt körülzártá s faltörő ágyuival lövetni kezdte. Az ekként tört résen aztán háromszori roham után Tokaj várát a császáriak bevették. Kabay Márton, az egyetlen életben maradt kuruczvezért, Vaudemont karóba huzatta.

A kegyetlenkedése által hirhedt Kobb tábornok 1677-ben hadait Ecsednél gyülekeztette, hogy onnét a fölkelők ellen indul-

¹ Rónai Horváth Jenő: II., 230. lap. *Pauler Gyula* A bujdosók támadása 1672-ben. Századok, 1869., 116. l.

² *Pauler Gyula*: id. mű. 79. l.

³ *Borovszky Samu* szerkesztésében Szabolcs vármegye monogr., 446. és 520. l.

⁴ *Lehóczky Tivadar*: Győri tört. füz. 1865. évf. 343. l.

⁵ *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 231., 233. l.

jon, azoknak túlerejével szemben azonban nem mert ütközetet elfogadni, hanem a Tisza mögé visszavonult. Ezen visszavonulásnál a kuruczok meglepték Kobbnak, Barkóczy és Castaldo által vezetett utóhadát Tokajnál, s annak súlyos vereséget okoztak.¹

Teleky Mihály 1678 június havában siker nélkül ostromolta Tokajt, de még ugyanez évben szeptember elején már itt a várban tartották ama nagy haditanácsot, melynek határozata értelmében Thököly Imre vezérlete alatt a fölkelők Felső-Magyarország elfoglalására indultak. De a vár hamarosan visszaesett a császáriak kezébe úgy, hogy 1682-ben Thököly hadainak újból kellett Tokajt ostromolni.²

A vár 1684-ben ismét idegen kézen lehetett, mert a lengyelek által megszállott és védett Tokajt újból kellett ostromolnia Thökölynek. A vár elfoglalása után Izdenczy Mártont tette meg a vár parancsnokává. Thököly elrendelte a sánczárkok és töltések felujtását s a várnak védhető állapotba helyezését. Még nem lehetett befejezve a vár felujtása, midőn Izdenczy 1685-ben magát Schulez tábornoknak megadta, az őrség pedig a császár és király pártjára állott. Ekkor Thököly ügye már rosszra fordult. Eperjes eleste után Tokaj alá húzódott, mely ekkor már (szept. 29-én) a császáriak kezén volt.

Egy összeírás 1694. évből őrizte meg a Tokaj várában állomásozott magyar s német katonák ezidőbeli névsorát. Vrangel Henrik és Vacmuth Gáspár parancsnoksága alatt, Kokh András volt az élmező biztos, Hugó János sőtiszt és Ettlíng János a magyarok századosa. A magyarok 36-an, a németek 22-en voltak. Összesen 63 fő.

A tokaji zendülés 1695 július 2-án tört ki s ennek köszönhető a Barkaszón elfogott Esze Tamás, ki később II. Rákóczi Ferencz fejedelem híres ezredese lett, megszabadulását. Ugyanis a sok nyugtalanító hírek miatt nem tartották tanácsos-

¹ *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 234. l.

² *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 239. l. és *Geöcze István*: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894. évfolyam. Hadi tanácskozások az 1577. évben, 502—537. lapig.

nak őt a nagykarolyi börtönben tartani. Szatmárra küldték, hol a várparancsnok Guquell Pongrácz ezredes, vallatás után szabadlábba helyezte.¹

Vizsolyban 1697-ben május végén a császári zsoldos hadak és a nép között összeütközés történt. Nagyobb jelentőséget nyert ez azért, hogy a nép a kuruczokkal összefogva, az egykori regécsi vár gyaloghadnagyát, Tokaji Ferenczet és Szalontai Györgyöt vezérükre kikiáltva, vezérük alatt július 1-ére következő éjjel Tokaj várát rajtaütéssel elfoglalták és a német őrseget felkoncizolták. A császári hadvezetőség nem méltatta eléggé figyelmére a Thököly Imre szétszórt fegyvereseit. Tokaji manifesztumot bocsájtott ki a fölkelésre Thököly nevében, melynek ezredesül vallotta magát. A dolog ily állásánál fogva Károlyi Sándor felhívta a szathmári vármegyei nemességet, hogy a baj terjedését gátolja meg. De még mielőtt ezek odaértek volna, július 16-án már Nigrelli tábornok Kassáról és Vaudemont herczeg Egerből birtokba ejtették Tokajt. A városban szabad zsákmányolást engedtek és a várba szorult fölkelőket válogatás nélkül karóba huzatták. Tokaji Ferencznek azonban sikerült a karóbahuzatást kikerülnie, mert Koháry István gróf tábornok a neki, regécsi raboskodása alatt tett szolgálatait megjutalmazni akarván, kieszközölte a bécsi udvarnál, hogy Tokajinak megkegyelmeztek.²

A szabadságharc alatt Bercsényi Miklós főgenerális 1703-ban Tokaj alá ment. Itt adta ki szeptember 17-én felhívását a ráczokhoz, hogy a magyar ügghöz csatlakozzanak, a mi azonban foganatlan maradt.³

Bercsényi jövetelének hírére Montecuccoli Tokajnál levő lovasezrede Kassára vonult vissza, s így október 9-én, midőn

¹ *Dongó Gyárfás Géza*: «Tokaj várának 63 főnyi őrsege 1694-ben». Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 1909. évf. 399. l. *Rónai Horváth Jenő*: idéz. mű. II., 252., 253. *Walther Imre*: «Károlyi Sándor a Rákóczi háború kezdetéről.» Századok, 1874., 319., 320.

² *Thaly Kálmán*: Rákóczi kora szepesi levéltárakban. Századok, 1870., 652., 653., 1873., 35. lapok. *Légrádi Ferenc*: 1697 július 2-án írta hogy Tokajt bevették a németek.

³ *Márki Sándor*: Sarkad története. Budapest 1877.

báró Károlyi Sándor is megjelent a tokaji táborban, ostrom alá fogták a várat. Mivel Rákóczi hadai Szatmár és Tokaj közt voltak megosztva s így nem rendelkeztek megfelelő hadierővel, Tokaj ostroma nem haladt. A bekövetkező tél rendkívül szigorú lévén, a befagyott Bodrog és Tisza kedvezett a fejedelemnek s azt felhasználva, Tokaj várat minden oldalról hadaival körülrátarta. Erre aztán a tokaji várórség szabad elvonulás kikötése mellett 1704. évi január 9-én feladta a várat és Rákóczi zászlaja alá állott. A tokaji várban talált ágyukat Rákóczi már Eger ostrománál használta. Ekkor Gencsi Zsigmond lett Tokaj vár parancsnoka.¹

Miskolcz város jegyzőkönyvei szerint, oda a fejedelem február hó 8-án vonult be Tokaj alól, a mikor is egy onnan hozott 11 mázsás romlott törzságyut ajándékozott a városnak, melyből az eklézsia harangot öntetett.²

Rákóczi fejedelem a császáriak által a sárospataki várnak 1702. évben történt rombolását megbosszulni akarván, 1705-ben Tokajt széthányatta. A Karcsa, a Tisza és Bodrog medreiből ásott csatornákat készíttetett és megbizta Patay Sámuelet, hogy az ezekben meggyülemlett és egy csatornába egyesített vizeket bocsássa rá a várra, mi azután a várat tényleg teljesen elsodorta.

Rákóczi, Vihnyén 1704 okt. 8-án kelt levelében parancsolta meg Zemplén vármegyének, hogy a tokaji várat elhányattassa.

Patay Sámuel várkapitány 1705 április 9-én írja Tokajból a vármegyének: Mivel már a tokaji várnak elhányattatása jó módon véghez ment, a szegénységet elbocsájtottam innen, jól-lehet még a vizet kellene a váron által vonni; — mindazonáltal, hogy kevés pihenést vegyenek szegények — eleresztettem őket.³

¹ *Walther Imre*: Idézett czikk, Századok, 1874. 411., 413. 1872. 714., 715. II. *Bártfai Szabó László*: Forgách cs. tört. 512. lap. *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 324., 330., 339. Eger 1704 ápril 16-án hódolt meg a fejedelemnek.

² *Dr. Szendrei János*: Miskolcz város története. II. k. 311. l.

³ *Dr. Visegrádi János*: Tokaj várának leromboltatása 1704-ben. Adatok Zemplén vármegye történetéhez. 1912. 91. l.

A szigeten álló vár, a mint hogy láttuk, már korábban is sokat szenvedett a Bodrog s Tisza rombolásai által, jelentősége is mindinkább csökkent, mert a mindjobban kifejlődő úthálózatok lehetővé tették annak megkerülését. Fentartása pedig épen rengeteg áldozatokkal járt, melyek kétes értékű előnyeivel nem igen állottak arányban. Az a várháromszög, melynek súlypontját Tokaj egykor képezte, megszűnt. A vár maga oly kicsiny volt, hogy abban alig fért el pár száz ember. Ezen akartak segíteni, midőn 1660-ban a rakamazi sáncokat felépítették. De ezeket is az árvizek elhordták úgy, hogy ma alig lehet belőlök valamit felismerni.

Alaposan csak úgy lehetett volna Tokaj erődítésein lendíteni, ha sikerült volna azt a nagyszabású művárat kiépíteni, mely a 14-ik ábra szerint tervezve volt. De ekkor is csak addig maradhatott volna meg, a míg a löfegyverek óriási romboló hatása be nem következett, mert a közelfekvő magaslatok teljesen uralták.

Mindezeket mérlegelhette a bölcs fejedelem, midőn ezen elavult várnak lerombolását elrendelte. A vár helyén, ha az árvizek lefutottak, még 1846-ban köveinek egy részét látták, nagyrészt azonban elhordták. Helyenként még falai is látszóttak. A bástyák kimagasló helyein kertek virultak. A vár helyén pedig magasba nyuló nyárfák állottak.¹

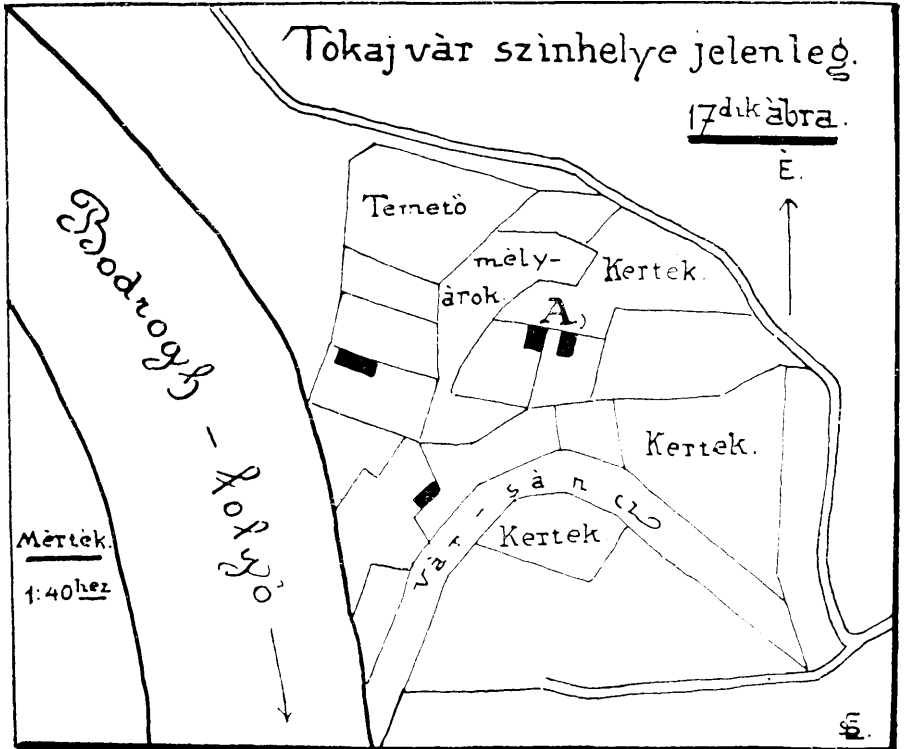
A magyar függetlenségi harcz hadműveletei során 1848—1849-ben már csak a város szerepel. Klapka tábornok 1849 január 22-én Schlick támadását itt verte vissza, majd a 31-én intézett ellentámadása elől ügyesen a Tisza mögé vonult vissza.

Az utolsó hadijelenet, mely Tokaj közelében lejátszódott, 1849 június 28-án volt, a midőn Wiszoczky József honvédtábornok az orosz erővel szemben csak kevés ellentállást fejtett ki s így Tscheodajeff tábornok még aznap Tokajba bevonult.²

¹ *Farkas Pál*: «Tokaj és Vidéke» Honderű 1876. II. 3. sz. 56—57. ll. és *Emich Gusztáv*: Nagy képes naptár 1861. «Tokaj» 118—120-ig.

² *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II., 505—529. lapok és *Gelich Rikhard*: Magyarország függetlenségi harcza, III., 552. l. 555.

A kataszteri földfelmérés térképén a 17-ik ábrán kimutatott hely mutatja jelenleg a tokaji vár régi helyszínét. A «mély árok» jelzi az egykori belső vár árkat, melyen belül két ház áll, A), mely az öregtorony helyszínét adja. A «vársánczczal» jelzett keskeny szallag, annak a csatornának maradványa, me-

lyet Patay Sámuel ásott. A «kertek», valamint a «temető» jelző azon területeket mutatják, melyeken a külső vár bástyái állottak.

A vár színhelyének hadijelentősége az Árpádok idejétől egészen elenyészteig abban nyilvánult, hogy két folyó, a Bodrog és Tisza összeömlésénél alakult a szigeten és a só, a fa és az élelmiszerek szállítására, nemkülönben a kereskedelemre alkalmas átkelő helyen feküdt. Az itten jól épített hidak és utak a köz-

lekedést mindenkor elősegítették. Arszlán várától (Lemberg) Pest és Erdély felől a műutak itt futottak össze és még a mai fejlettség viszonyokhoz mérten is a város színhelye nagy fontossággal bír.

Mindenkor felismerte ezen előnyöket s ehhez képest fokozatosan fejlődött Tokaj erődje, mígnem erőszakos módon elpusztult.

Sícha s Holst adatai szerint a várkastély, vagyis a belső vár 10.057 □ méter területen feküdt (lásd h-l-m-n-o 7. ábra). A külső vár, vagyis külművei a szigeten 68.800 □ méter területet foglaltak el (lásd p-q-r-s-t.) Ha pedig a két ékeröd területeit is beleszámítjuk, akkor Tokaj vár védművei 80.428 □ métert foglaltak el.¹

¹ A már felemlített rajzokon kívül, melyeket Tokaj vár leírásához használtam, vannak még több rajzok, melyek a közlötöket igazolják. És pedig: ¹ 4 iven Tokaj vár látképe Münster Sebastian Cosmographia universa-(Cosmographey Basel 1541.) Basel 1550. *Tokaj vár* ¹ 4 iven, Meisner Daniel XVI–XVII. századbeli Kupferstecher készítette. D. M. C. B. betűkkel jelzi magát, a mi annyit jelent: Daniel Meisner Comothoriensis Bohemorum. Martini Zeilerinnel 1660-ból; Tokaj látképe, A. Bloem. del. F. Historia di Leopoldi Cesare M. D. C. LXX. Bécs, szerzője: Galeazzo Gualdo *Priorató*. T. H. pag. 90. A Theatro Europ: T. 9. pag. 50 adja alaprajzát. Ugyanezen műben T. 9. pag. 1150 szintén előfordul. Ugyanezen műben T. 10. pag. l. 803. is egy szép szelvényt ad, mi mellett egy látkép a nemes bortermelő szőlőhegyeket ábrázolja. Tokaj: Krekwicztl. I. 9. Sícha közlött felvétele után. Tokaj: *Bodener Gabriel* der ältere Kupferstecher zu Augsburg Force d'Europe. Europens Pracht und Macht. Mindezek *Ungarischer Magazin* 1872. évi II. köt. 332–33. lapjain fel vannak említve.

Bubics Zsigmond: Magyarországi várak és városok czímen, a Magyar Nemz. Muz. könyvtárában talált fa és rézmetszetek után adott ki egy művet Budapesten 1880-ban. Ebben Tokaj váráról 11 képet közöl, lásd 71—72. oldal.

Karlsruhéban 1910-ben a badeni nagyhercegi levéltárban találtam a következő Tokaj várára vonatkozó tervrajzokat: Band XIII. No. 62., 63., 64. fol. 54., 55., 56., Band XXI. No. 15., 16. fekete tusrajz ismeretlen szerző, Band XV. No. 45., 52., Band IV. No. 3.

Tokaj vár irodalma előfordul:

Tokaj s régi vára: Zombory Gusztávtól «Vasárnapi Ujság» 1861. 10. sz.

Tokaj: Zombory Gusztávtól «Hazánk s a külföld» 1864. 41., 43. szám.

Az előadottak végeredményeként összegezhetjük, hogy Tokaj vár építkezéseiben négy várszerkezetet ismerhetünk fel. Először a középkori várszerkezetet, midőn még csak a torony állott (lásd 1., 2., 3., 4. és 5. ábrát). Másodszer az ó-olasz rendszert, mely Mátyás király idejébe esik. Ez később a magyar mód szerint, a palánképítkezésekkel és a Marschi-féle olasz erődítés bástyázott rendszerével újult fel. Ekkor a bástyák szárnyai megtörték voltak (lásd 3., 4. és 5. ábrát), valamint az önálló «védgát» is egy oly jellegzetes mű, mely Marschi rendszerének bélyegét viseli. Ezt a művet Marschi «Pontoni»-nak nevezte. Harmadszor az olasz szerkezetnek javított rendszerét a Speckle Dániel-félt, ki Schwendi Lázár idejében hazánkban járt (lásd 6. ábrát). Ezen ábrán nincsenek feltüntetve a karlsruhei levéltárban Band XV. No 52 alatt, rajzban előforduló felépítmények azért, mert ezek csak tervbe vétettek, de végrehajtva nem lettek. Végre negyedszer Rimpler György «gátmű rendszere». De csak némileg s nem egészen valósult meg, mert a sziget kicsi volt arra, hogy Sicha mérnök azt ezen rendszernek megfelelőleg kifejleszthette volna. Azért nevezték a «gátrendszert» Rimpler rendszerének, mert ő volt az, ki Vauban eszméit s az ezekből leiszűrődött nézeteket új rendszerbe foglalta össze. Ebben a rendszerben akarta Sicha is azt a nagyszabású «gátművet» építeni, melyet tervezett (lásd 14-ik ábrát), de a melyet felsorolt sok okok s akadályok miatt nem hajthatott végre.

SOÓS ELEMÉR.
ezredes.

«Tudományos Gyűjtemény», Specht Lajostól 1823. IV. 3.

«Nagy képes naptár»: Bucsánszky 1856. IX. 45.

«Mindenes Gyűjtemény» 1790. IV. 76.

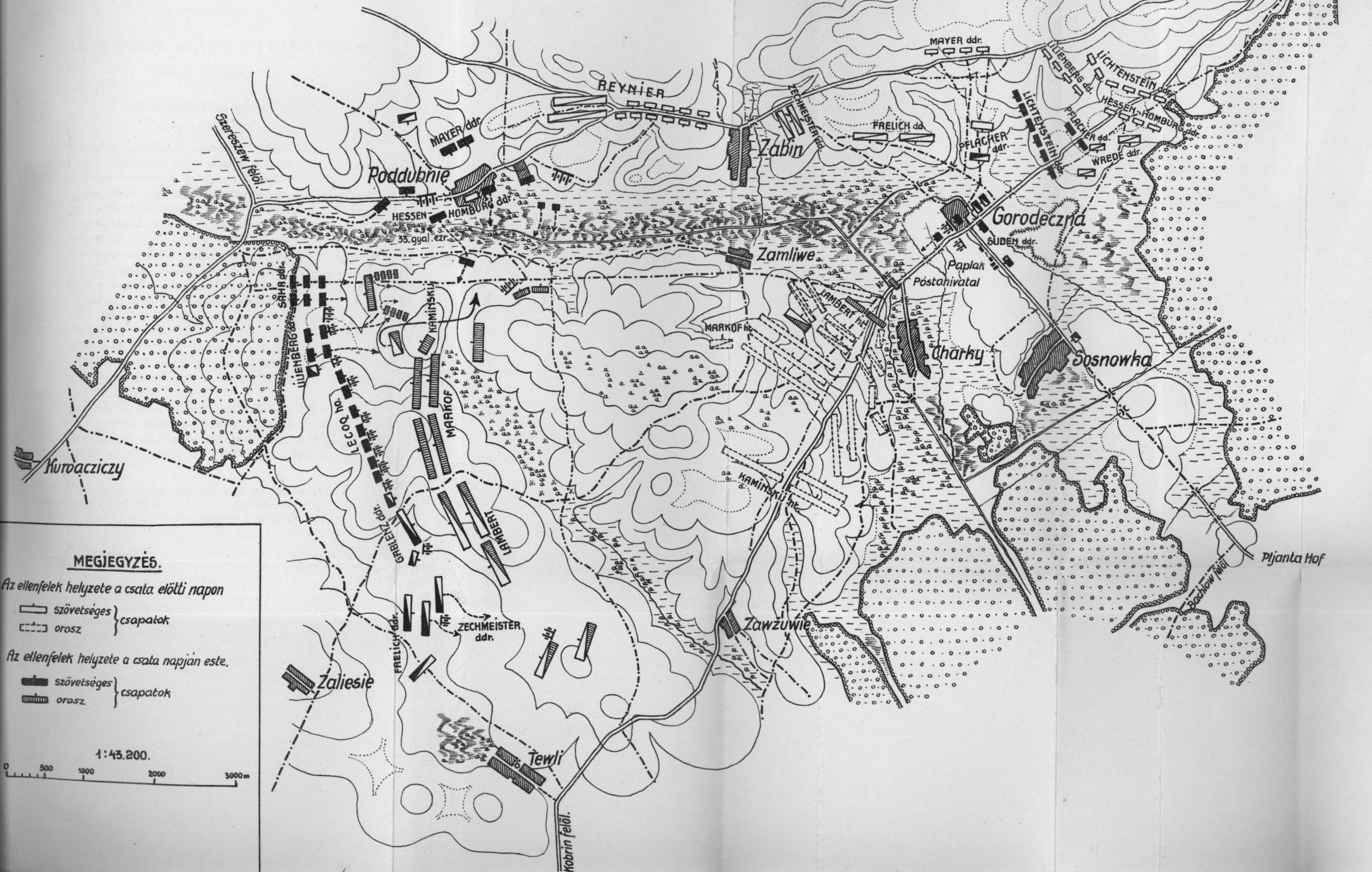
«Győri tört. és régészeti füzetek» 1863. II. 102., 265.; 1865. III. 130., 255., 557., 262 és 342. ll.

Tokaj hegyaljai album, Szabó József és Török István szerkesztésében, 1867.

A PODDUBNIEI CSATA.

1812 AUGUSZTUS 12.-ÉN.

Prusany f.
Kozybrod

MEGJEGYZÉS.

Az ellenfelek helyzete a csata előtti napon

- szövetséges } csapatok
- orosz

Az ellenfelek helyzete a csata napján este.

- szövetséges } csapatok
- orosz

1:43.200.

